

tinin azalmasına yol açacak eylemlerde, menfaat mâliki de aynın değerini düşürecek, hasarına ya da telefine yol açacak tasarruflarda bulunamaz (ayrıca bk. MENFAAT; MİLK; MÜLKİYET).

Rakabe mülkiyeti kavramı devletin mülkiyetindeki bazı gayri menkuller hakkında da kullanılır. Bunun yaygın uygulamasını Osmanlı toprak hukukunda mîrî ya da memleket arazisi denilen toprakların işletilmesinde benimsenen usulde görmek mümkündür. Bu statüye dahil olan araziler, rakabe mülkiyeti devletle kalmak üzere belli bir vergi karşılığında özel kişiler tarafından işletilir, intikal ve ferağı özel düzenlemelerle tesbit edilirdi. Bu uygulamalarla genelde vakıf müessesesi ve özelde Hz. Ömer zamanında fethedilen Irak (Sevâd) arazisinin müslümanlara bir anlamda vakfedilmesi işlemi arasında sıkı bir bağın bulunduğu belirtilir (bk. ARAZI).

Öte yandan bir şeyin rakabesinin vakfa veya beytümâle ait olduğu söylendiğinde o mal veya mülkün aslının ve zatının vakfa yahut beytümâle ait olduğu ifade edilmektedir. Bu bakımdan bir vakfın gelirinden meydana gelen mal ve nakit gibi ilâvelerin vakfın aslına ilhak edilmesine "rakabe etmek" denilmiştir (Ergüney, s. 378). Osmanlılar'da vakıf hizmet binalarının onarım ve bakımı için vakıf gelirlerinin yeterli olmaması halinde rakabe usulüne başvurulur ve onarım bitinceye kadar çalışanların maaşı dahil olmak üzere vakıf giderlerinin asgari düzeylerde tutulması ya da tamamen kısılması yoluna gidilirdi. Vakıf akarların tamirinde karşılaşılan finansman güçlüğü sebebiyle devreye giren bu usul, vakıf akarı muhafaza ve onarımının vakıftan yararlananlara, vakıf görevlilerine ve hatta vakıftan amaçlanan bütün hayır hizmetlerine göre önceliğinden kaynaklanır.

Bu kabulün bir gereği olmak üzere rakabe uygulamasında vakıf çalışanlarının hakları sadece bir süreliğine askya alınmış olmaktadır. Nitekim vakfın tamiri için gerekli finansmanın sağlanmasıyla birlikte rakabe uygulamasına son verilir ve normal işleyişe dönülürdü (Hızlı, sy. 6 [1994], s. 53, 55, 56-57).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "rkb" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 532-533; *Kâmus Tercümesi*, I, 273 vd.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "rkb" md.; İbn Hazm, *el-Muḥallâ* (nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî), Beyrut 1988, VIII, 364-370; Kâsânî, *Bedâ'î*, I, 23; VII, 386; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecvûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1412/1992, I, 172; V, 112; İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, Beyrut 1984, VI, 92; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Menşûr fi'l-kavâ'id* (nşr. Teysîr Fâik Ahmed Mahmûd), Küveyt 1402/1982, III, 238-239; *Arazi Kanunnamesi*, md. 3, 8-90; Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, md. 4-8, 13, 14, 18, 25, 32; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fikḥü'l-İslâmî fi şevbihi'l-cedid*, Beyrut 1968, I, 257-260, 269-274; Bilmen, *Kamus*, V, 51, 134; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak fi'l-fikḥi'l-İslâmî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), I, 33, 34; Hilmi Ergüney, *Türk Hukukunda Lügat ve İstihlâhlar*, İstanbul 1973, s. 378; Abdüsselâm Dâvûd el-Abbâdî, *el-Milkiyye fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Amman 1974, I, 230-236; M. Ebû Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-'akd fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Kahire 1977, s. 75-77; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1987, III, 37-38, 42-43; Abdullah b. Abdülazîz el-Muslih, *Kuyûdü'l-milkiyyeti'l-haşşa*, Beyrut 1408/1988, s. 97-100; Ali el-Haffî, *el-Milkiyye fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1990, s. 66-69; Halit Çalış, *İslâm Hukukunda Özel Mülkiyet ve Sınırlamaları*, Konya 2004, s. 67-72; Mefail Hızlı, "Osmanlı Vakıf Sisteminde Rakabe", *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6, Bursa 1994, s. 53-71.

HALİT ÇALIŞ

RAKAM

(bk. SAYI).

Mustafa Râkım Efendi'nin Nakşidil Sultan Türbesi kapısının iç kısmı ile hazire iç kapısı üzerindeki celi sülüs kitâbeleri

RÂKİM EFENDİ, Mustafa (1758-1826)

XIX. yüzyılın ekol sahibi
celi sülüs hattatı.

Bugün Ordu iline bağlı olan Ünye ilçesinde doğdu. Babası Mehmed Kaptan'dır. Memleketinde ilköğrenimini tamamladıktan sonra küçük yaşta İstanbul'a gitti. Ağabeyi İsmâil Zühüd'nün yanında medrese tahsili görürken ondan sülüs ve nesih meşkederek on iki yaşında icâzet aldı. Kendisine "Râkım" mahlası verildi. Bu arada resim sanatıyla ilgilendi ve yeteneğini geliştirdi. Ayrıca sülüs, nesih yazılarının inceliklerini öğrenmek maksadıyla III. Derviş Ali'nin derslerine devam etti. Medrese tahsilini tamamlayan Râkım Efendi hat sanatında elde ettiği başarıları sebebiyle akranları arasından öne çıktı, şöhreti yayıldı ve ileri gelen devlet adamlarının çocuklarına yazı dersleri vermeye başladı. Yaptığı bir resim, Reisülküttâb Ebûbekir Râtib Efendi vasıtasıyla III. Selim'e takdim edilince padişahın resmini de yapması istendi. Kısa sürede padişahın resmini tamamlayarak kendisine takdim etti. Resmi çok beğenen III. Selim, Râkım Efendi'yi müderrislik pâyesine ödüllendirdi. Böylece saray çevresini etkileyen ve büyük destek gören Râkım Efendi, II. Mahmud padişah olunca onun yazı hocası oldu. Ayrıca kendisine sikke-i hümayun ve tuğra tanzimi görevi verildi. Bu arada II. Mahmud'u iyi bir hattat olarak yetiştirdi. Padişah da ona büyük hayranlık duyar, kendisine her türlü imkânı sağladı. 1809'da molla pâyesine İzmir, 1814'te Edirne, Mekte, 1818'de İstanbul kadılığına, 1823'te Anadolu kazaskerliğine yükseltildi. Râkım Efendi saraylı bir hanımla evlendiyse de bu evlilikten çocukları olmadı. Hayatının

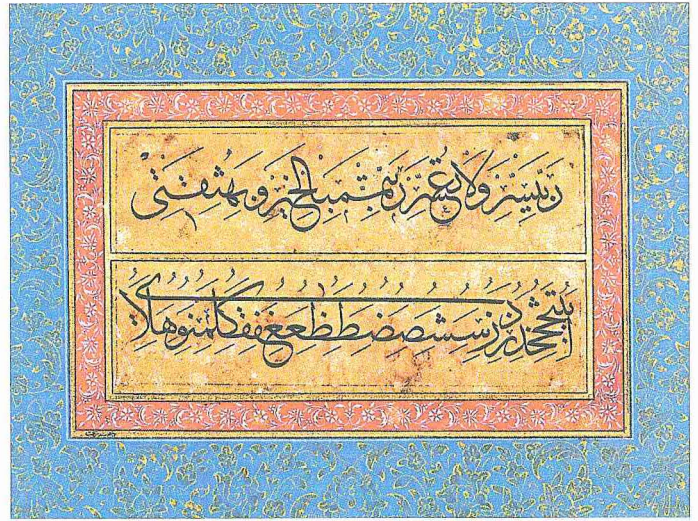

Mustafa Râkım Efendi'nin celi sülüs levhası (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 1319)

sonlarına doğru felç geçirdi ve 15 Şâban 1241 (25 Mart 1826) tarihinde vefat etti. Vasiyeti üzerine Fatih'in Karagümrük semtinde Atık Ali Paşa Camii hazîresine defnedildi. Daha sonra hanımı kabrinin üstüne türbe ve yanına bir medrese yaptırdı (bk. RÂKİM EFENDİ MEDRESESİ ve TÜRBESESİ).

Râkım Efendi sülûs, nesih ve özellikle celi sülûsle tuğrada yeni bir üslûp ortaya koydu. Açtığı bu çığır Sâmi Efendi ile yeni estetik değerler kazanarak günümüze kadar yetişen bütün hattatları etkiledi. Hat sanatı tarihinde Râkım Efendi'ye kadar sülûs-nesih yazıda en güzel biçim ve orana ulaşılmışken Ali b. Yahyâ Sûfî ve Ahmed Şemseddin Karahisârî ile temelleri atılan celi sülûs Râkım Efendi'ye kadar uzun bir durgunluk dönemi geçirdi. Râkım Efendi, celi sülûste Hâfız Osman'ın sülûs yazıdaki estetik ölçülerinden ve onun en güzel yazılarından ilham alarak yaklaşık 1819'dan sonra kendi ekolünün kurallarını belirledi ve büyük başarı sağladı. Bu üslûpta celi sülûs harf ve kelimelerin tenasübü satır nizamında ve istif halinde en güzel âhen-gine ulaştı. Celi sülûs kompozisyonlarda harf güzelliğini öne çıkaran Râkım Efendi istifte oluşan boşlukları okutma, tezyin ve mühmel işaretleriyle dengeli bir şekilde doldurarak kompozisyonun organik bütünlüğünü elde etti.

Celi sülûs sahasında en güzel eserlerini verdiği 1815-1819 yılları Mustafa Râkım Efendi'nin olgunluk dönemidir. Fatih Nakşidil Sultan Türbesi hazîresi Akdeniz ve Karadeniz giriş kapıları ön ve arka cephe-lerinde taşla hakkedilmiş celi sülûs âyet-

Mustafa Râkım
Efendi'nin
sülûs levhası
(Emin Barın
Hat Koleksiyonu)

ler, türbe kubbe kuşağında İnsân sûresiyle Eyüp'te Sultan Camii hazîresinde Çelebi Mustafa Reşid Efendi mezar taşı kitâbe yazıları bu dönemin günümüze ulaşan en güzel eserleri arasındadır. Mustafa Râkım Efendi'nin kalem ağzı 3 cm. kalınlığında sulu, siyah mürekkeple 43 m. uzunluğunda hazırladığı Nakşidil Sultan Türbesi kuşak yazısı diğer yazı kalıpları ile İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde korunmaktadır (Nakşidil Sultan türbe yazıları, TİEM, nr. 2510; Nusretiye Camii kuşak yazıları, nr. 2509). Mustafa Râkım celi sülûs yazıda çığır açan bu başarısı yanında III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud için yazdığı tuğralara kendinden sonra değişmeyecek yeni bir biçim kazandırmış, ayrıca celi sülûs ve tuğra ketebelerinde hattatların örnek aldığı sülûs ve tevkî' karışımı üslûplaştırılmış bir imza tarzı geliştirmiştir.

Nusretiye Camii içinde 41 m. uzunluğunda kuşak halinde yazdığı Nebe' sûresi, Topkapı Sarayı Bâbüsşelâm Kapısı üzerindeki âyet (Sâd 38/50), Mustafa Râkım'ın taşla hakkedilmiş celi sülûs yazıdaki gücünü ve yaptığı yenilikleri aksettiren güzel eserlerindendir. Topkapı Sarayı'nda korunan sülûs, nesih, celi sülûs kıta, levha ve yazdığı tuğraları bulunmaktadır (Güzel Yazılar, nr. 322/19, 324, 390, 542, 825, 870, 1319). İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde değişik düzenlemeleriyle müsen-nâ, celi sülûs, sülûs ve nesih hatla yazdığı hilye-i saâdet (nr. 2732), Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde Cihangir Camii'nden alınan celi sülûs zerendûd yazıları (nr. 30, 1506, 2194), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde nesih hatla istinsah ettiği Ayvansarayî'nin *Hadîkatü'l-cevâmî'* adlı eseri onun günümüze ulaşmış bilinen eserlerindendir.

Ta'lik ve celi ta'lik yazıda da başarılı eserler veren Mustafa Râkım'ın İsmâil Zühdü ve Hüseyin Hamîd Efendi'nin mezar taşları, Topkapı Sarayı Hazine Kethüdâsı Odası tamir yazısıyla Miskinler Tekkesi ve Çeşmesi, Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi celi ta'lik kitâbe yazıları onun ta'lik yazıda bilinen güzel eserleri arasındadır. yırca özel müze ve hat koleksiyonlarında eserleri vardır. Yetiştirdiği talebeler arasında II. Mahmud ile Mehmed Hâşim ve Mehmed Şâkir Recâi efendiler eserleri günümüze ulaşmış hattatlardandır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divan Edebiyatı Müzesi, Revnakoğlu Dosyaları, nr. 38; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 173, 521; Cevdet, *Târih*, XII, 141; Lutfî, *Târih*, I, 189-190; *Sicil-i Osmânî*, II, 365; Ahmed Râsim, *Menâkıb-ı İslâm*, İstanbul 1325, I, 245; A. Süheyl Ünver, *Hattat Mustafa Râkım Efendi*, İstanbul 1953; İbnü-lemin, *Son Hattatlar*, s. 269-285; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 171, 196-199; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türk Plastik Sanatları*, Ankara 1971, s. 115-121; M. Uğur Derman, "Padişah Tuğralarındaki Şekil İnklâbına Dair Bilinmeyen Bazı Gerçekler", *TTK Bildiriler*, VIII (1983), III, 1613-1618; a.mlf., "Sultan II. Mahmud'un Hattatlığı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, Bildiriler*, İstanbul 1990, s. 37-46; a.mlf., "Râkım'ın Celi Sülûs Kuşaklarına Dair", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, *Bildiriler*, Ankara 1995, II, 47-49; Ali Alparslan, "İslâm Yazı Sanatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1993, XIV, 491-495; a.mlf., *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, İstanbul 1999, s. 79, 117-129; a.mlf., "Celi", *DİA*, VII, 266; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 1999, s. 133-138; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medresele-ri*, Ankara 2000, s. 390; Süleyman Berk, *Hattat Mustafa Râkım Efendi: Hayatı, San'atı ve Eserleri*, İstanbul 2003, s. 182; Ahmed Süreyya, "Osmanlılar'da Sanayi-i Nefise", *SM*, VII/174 (1327), s. 280-285.

SÜLEYMAN BERK

Mustafa Râkım Efendi'nin Sultan II. Mahmud tuğrası (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 825)

